

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Anita Stefańska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

2005 – doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, tytuł rozprawy doktorskiej: *Terapeutyczny wymiar działań teatralnych w procesie kształtowania i rozwijania poczucia godności własnej u młodzieży upośledzonej umysłowo w stopniu lekkim*, napisanej pod kierunkiem dr hab. Wity Szulc prof. Uniwersytetu Wrocławskiego. Doktorat zatwierdzony w 2008 roku przez European Consortium for Arts Therapies Education podpisany przez dr Sarah Scoble, prezydenta ECARTE, Anglia. [załącznik A]

1998 – magister pedagogiki w zakresie wychowania artystycznego i wczesnoszkolnego, Instytut Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wykształcenie uzupełniające

Studia podyplomowe:

- 2002 – dyplom ukończenia Studiów Podyplomowych w zakresie arteterapii, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
- 2001 – dyplom ukończenia kursu kwalifikacyjnego w zakresie oligofrenopedagogiki, Centrum Doskonalenia Zawodowego Nauczycieli w Poznaniu

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

- Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu UAM w Poznaniu
 - 2006 i aktualnie – adiunkt
 - 2003-2005 – asystent
 - 2000-2002 – wykładowca
 - 1998-2000 – nauczyciel przedmiotu
- kierownik Studiów Podyplomowych na Wydziale Pedagogiczno-Artystycznym w Kaliszu UAM w Poznaniu
 - 2018 – Pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna
 - 2015 – Oligofrenopedagogika
- kierownik Studiów Podyplomowych w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Głogowie
 - 2014 – Terapia pedagogiczna z arteterapią
- dodatkowe zatrudnienie: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie
 - od 2007 i aktualnie – starszy wykładowca

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 poz. 882 ze zm. W Dz. U. z 2016 poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego

Monografia pt. *Teatroterapia we wspomaganiu aktywności komunikacyjnej dorosłych osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2018, ss. 308. ISBN 978-83-232-3413-5 [załącznik 17]

autor: Anita Stefańska

recenzent wydawniczy: dr hab. prof. UMCS Danuta Wosik-Kawala

b) omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Obszarem moich zainteresowań naukowych jest badanie możliwości wykorzystania technik teatralnych do podniesienia jakości życia osób z niepełnosprawnością intelektualną. Celem badań przedstawionych w niniejszej pracy było opracowanie i weryfikacja programu oddziaływań teatroterapii wspomagających aktywność komunikacyjną dorosłych osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną. Świadomość potencjału tkwiącego w sztuce teatru w ciągu ostatnich lat wzrosła na tyle, iż w pełni zaakceptowano pogląd, że aczkolwiek teatr sam w sobie nie służy terapii, to jednak zawiera terapeutyczny potencjał, który może być świadomie wykorzystany w terapii. Potwierdza to prof. dr Robert Landy z Uniwersytetu Nowojorskiego, jeden z największych autorytetów światowej arteterapii¹. Nie wszyscy praktycy wykorzystujący techniki teatralne w terapii dostrzegają wartość estetycznego aspektu działań teatralnych i znaczenie produktu końcowego, jakim jest przedstawienie. W tym kontekście uzasadnione jest traktowanie terapii jako procesu wzrastania przy wsparciu technikami teatralnymi. Przy takim założeniu, praca nad spektaklem jest wspomaganie rozwoju umiejętności charakterystycznych dla działań dramatycznych, ujawnianych podczas sesji teatroterapii. Sam spektakl można zatem traktować jako etap, na którym możliwa jest obserwacja osiągniętych efektów, czyli zmiana w zachowaniu uczestników. Świadomość

¹ R. Landy and D. Montgomery, *Theatre for change. Education, social action and therapy*, Hampshire and New York, Palgrave Macmillan, 2012.

różnic i podobieństw między teatroterapią a dramaterapią wśród teatroterapeutów, zarówno w odniesieniu do zakresu, jak i funkcji, wzmacnia użyteczność działań teatralnych w terapii.

Prezentowana monografia naukowa wpisuje się w nurt podejmowanych przeze mnie działań zapoczątkowanych w poprzednich latach, czyli studiów arteterapeutycznych związanych z problematyką teatroterapii w kontekście ekspresyjno-rozwojowym, szczególnie dotyczących młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną, oraz teatralnych działań warsztatowych podejmowanych przez różne grupy odbiorców. W porównaniu z wcześniejszą monografią, zatytułowaną *Teatroterapia jako metoda kształtowania poczucia godności u osób niepełnosprawnych intelektualnie* (Stefańska A.: *Teatroterapia jako metoda kształtowania poczucia godności u osób niepełnosprawnych intelektualnie*. Poznań – Kalisz: Wydawnictwo UAM, 2012, ss. 261. ISBN 978-83-62135-61-5) [załącznik 1], niniejsza praca prezentuje inny obszar wykorzystania teatroterapii, ponieważ dotyczy osób o innym stopniu niepełnosprawności, a mianowicie osób dorosłych o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności intelektualnej, oraz przede wszystkim dotyczy możliwości zastosowania teatroterapii w usprawnianiu innej sfery funkcjonowania tych osób. Ponadto monografia *Teatroterapia we wspomaganiu aktywności komunikacyjnej dorosłych osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną* [załącznik 17] przedstawia bardziej precyzyjne metody i narzędzia badawcze, którymi posługiwałam się w przeprowadzonych przeze mnie badaniach. W prezentowanej monografii podejmuję próbę analizy i interpretacji procedury wspomagania poprzez działania teatralno-terapeutyczne określonych umiejętności interpersonalnych, istotnych dla podejmowania aktywnej relacji z innymi ludźmi przez dorosłe osoby z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną.

Przeprowadzone eksploracje dotyczące sposobów ujmowania sztuki teatru w terapii, stanowiące punkt wyjścia do określenia przedmiotu badań, wymagały obszernego przeglądu zagadnień związanych z dramaterapią jako dyscypliną arteterapeutyczną o szerokim wachlarzu ujęć i podejść, różniących się między sobą zakresem i intencjonalnością interwencji, oraz wskazania interdyscyplinarności istniejących systemów parateatralnych. Złożoność problematyki terapii teatrem wynika z wielości jej modeli oraz różnic w ujmowaniu funkcji terapeuty. Ukazane w monografii modele dramaterapii czerpią inspirację z teatru i dlatego sednem ich jest to, że sesje terapeutyczne są budowane na podobieństwo realizacji sztuki teatralnej. W proponowanym modelu teatroterapii porównuję rolę terapeuty z rolą „ułatwiającego reżysera”. Staram się uwidocznic fakt, że praca nad rolą i proces jej kreacji w teatroterapii prowadzi do powstania artystycznego produktu – teatralnego spektaklu (prezentowanego tylko społeczności terapeutycznej albo szerszej publiczności), co

zbliża terapię do sztuki, podczas gdy w innych podejściach dramaterapii użycie technik teatralnych, w tym bycie w roli, nakierowane jest wyłącznie na realizację procesu terapeutycznego i uzyskanie celu terapii, i mimo wykorzystania ekspresji teatralnej, stosowania różnych podejść, technik i metod teatru nie wiedzie do powstania produktu artystycznego. Prezentowane w niniejszej monografii ustalenia zadań dla terapeuty w modelu teatralnym sytuują terapeutyczne oddziaływania w nurcie wykorzystującym teatralną grę dla celów wspomagania rozwoju niepełnosprawnej osoby. Terapeuta, dążąc do osiągnięcia formy artystycznej, umieszcza oddziaływania terapeutyczne w prezentacyjnych nurtach dramaterapii prowadzących do powstania teatralnego spektaklu, zachowując przy tym świadomość terapeutycznej funkcji całego procesu. Jest kimś, kto pomaga uczestnikowi/aktorowi odnaleźć bohatera w umownym świecie i zagrać rolę w interakcji z zespołem. Dbą, aby aktor z większą pewnością angażował się w konkretne zadanie aktorskie, a poprzez wykorzystanie metafor teatralnych pomaga mu w doświadczaniu sztuki teatru. Sposobność zaprezentowania się przed publicznością stwarza niepełnosprawnemu aktorowi możliwość poczucia własnego potencjału, zaś dzielenie się kreacjami motywuje go do otwarcia się na rzeczywistość, na innych i zachęca do dalszej pracy nad sobą.

Prezentując problematykę zastosowania metod terapii teatrem w działaniach wspomagających rozwój dorosłych uczestników z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną, podkreśliłam konieczność podejmowania przez terapeutów działań niestandardowych oraz poszukiwania nowych metod stymulujących nabywanie przez osoby niepełnosprawne określonych kompetencji korzystnych dla poprawy relacji z innymi ludźmi. Założenie, że komunikatywność to kluczowy warunek skutecznej aktywności relacyjnej, który może być czynnikiem mającym wpływ na subiektywnie odczuwaną samodzielność życiową, wpisuje proponowany model teatroterapii w nurt badań uznających możliwość skutecznej terapii na wszystkich etapach ludzkiego życia. Zaprezentowany obszar badań ukazuje znaczenie metod opartych na grze teatralnej, poprzez którą osoby z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną mają możliwość zdobycia umiejętności szczególnie istotnych dla podejmowania aktywności komunikacyjnej. Dążąc do realizacji przedstawionego celu, w pierwszej kolejności dokonałam konceptualizacji pojęcia „aktywność komunikacyjna”. Zaproponowany przeze mnie sposób rozumienia aktywności komunikacyjnej opiera się na założeniu, iż ten rodzaj aktywności stanowi jeden z podstawowych wymiarów społecznego funkcjonowania jednostki w odniesieniu do sfery towarzyskiej, interpersonalnej. Aktywność komunikacyjną traktuję jako rodzaj zachowania się jednostki w obszarze relacji z innymi osobami, który przesądza o stopniu angażowania się

...vs unikania sytuacji interpersonalnych, tak w roli teatralnej, jak i poza nią w codziennym życiu.

Specyfika zaburzeń w sferze relacji społecznych, jakie występują u osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną, znalazła swoje odzwierciedlenie w przedmiocie eksploracji badawczej oraz celach prowadzonej teatroterapii. Celem wiodącym było wspieranie aktywności komunikacyjnej uczestników poprzez uprawianie teatru w sytuacji, w której tworzący stawali się jednocześnie zaangażowanymi nadawcami i odbiorcami treści dotyczących pracy nad spektaklem. Aktorzy/uczestnicy terapii, wypełniając proponowane zadania w roli teatralnej, mimo występującej u nich niepełnosprawności, jako twórcy przestrzeni teatralnej podejmują zasady gry teatralnej, co wymaga od nich aktywności, którą można w pełni osiągnąć tylko poprzez zaangażowane uczestnictwo i interakcję z partnerami gry, a niekiedy z publicznością. Zaangażowanie aktorów w tworzenie spektaklu prowadzi do swoistego „zanurzenia” ich we wszystkich aspektach teatru – od konkretnego usytuowania w przestrzeni, rozwoju postaci, dialogu i struktury gry do jej realizacji. Stąd też wzięły się podjęte przeze mnie próby opisu efektów działań teatroterapeutycznych, opartych na kreatywnej grze teatralnej, stawiających od początku na wyzwianie u aktorów potrzeby porozumiewania się w trakcie pracy partnerskiej i zespołowej.

W przedstawionej koncepcji teatroterapii kluczowe jest założenie, iż teatr w terapii jest konstruktem dynamicznym i znajduje się w ciągłym procesie stawania się. Relacje, które uczestnik doświadcza bezpośrednio na scenie, mogą być bowiem modyfikowane w wyniku manifestowania przez niego: własnych zamiarów, zdobytego doświadczenia czy autorefleksji budzonej przez różnego rodzaju sytuacje i okoliczności. Mogą też być lepiej poznawane dzięki osobistym wysiłkom aktorów włożonym w podejmowanie roli oraz pracę nad nią z partnerem, terapeutą i zespołem.

Dla prezentowanych rozważań istotne są kwestie „podejmowania roli” w terapii teatralnej, rozumiane jako tworzenie sposobności artykułowania przez uczestników swojej aktywności w relacjach międzyludzkich. Terapia procesami teatralnymi nie stanowi formalnego teatru, choć zawiera elementy mogące zostać rozpoznane jako *stricte* teatralne, a mianowicie: dostarczanie pozytywnych emocji i identyfikację z postacią fikcyjną. Zaprezentowane autorskie partytury *Niebieski Koń* i *W Gabinetach Figur Woskowych* w sposobie realizacji scenicznej odwołują się do strategii interakcyjnej, która umożliwia dodawanie lub odrzucanie czegoś w treści rozgrywanych scen, co sprzyja jednocześnie wspomagananiu aktywności w rozmowie oraz rozwijaniu umiejętności negocjowania czy korzystania z pewnych przykładów gotowych do wykorzystania przez uczestników w

codziennym życiu. Oddziaływanie teatroterapeutyczne w ramach prowadzonych badań odnosiło się do zmiennych, którymi były określone umiejętności interpersonalne rozpatrywane zarazem w kategorii zasobów uczestnika.

Własna koncepcja teatroterapii stanowi punkt wyjścia do zaprezentowanych założeń badawczych, zaś dokonane uszczegółowienia zostały wyprowadzone z wcześniej opracowanego przeze mnie i sprawdzonego w praktyce arteterapeutycznej dobrze funkcjonującego autorskiego modelu Mdt (Modelu działań teatralnych)². Zgodnie z tym modelem uczenie się współpracy podczas improwizacji sprzyjającej wzrostowi różnorodnych zachowań w relacji między uczestnikami otwiera możliwości do wspomagania konkretnych umiejętności ważnych w tychże relacjach. Dodatkowo, perspektywa samodzielnego wykonania zadania teatralnego przez aktora z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną, zawsze na miarę własnych możliwości, wiąże się z uczeniem się nowych wzorców reagowania i zachowania w relacjach partnerskich dzięki otrzymywaniu w przestrzeni gry wzmocnień od terapeuty i grupy współtworzącej. Wypracowanie tego sposobu pracy z uczestnikiem odbywało się z jednej strony z pozycji gotowych ustaleń dotyczących odgrywanej przez aktora roli teatralnej (określonego zadania teatralnego), z drugiej z pozycji jego bycia w procesie gry, będącej zaproszeniem do formułowania osobistych wypowiedzi tworzących materiał do dalszych działań scenicznych, w tym do aktywności komunikacyjnej. Za podstawowy warunek wsparcia aktywności komunikacyjnej z wykorzystaniem teatru uznałam panującą symetryczność relacji teatralnej i toczącej się podczas jej przebiegu relacji terapeutycznej oraz istnienie specyficznej relacji między teatroterapeutą a uczestnikiem w trakcie pracy nad grą teatralną. Efektem działań teatralnych nie była jednak realizacja zakończona pokazem przed szeroką publicznością. W opisywanym procesie teatroterapeutycznym stopniowe pogłębianie działań ukierunkowanych na wspomaganie aktywności komunikacyjnej podopiecznych podczas tworzenia spektaklu ujawniło różne sposoby radzenia sobie uczestników z odkrytymi u siebie zasobami zarówno w odniesieniu do kontaktów w grupie teatroterapeutycznej, jak i w środowisku poza nią.

Działania badawcze, przedstawione w pracy, koncentrowały się wokół poszukiwania odpowiedzi na zasadnicze pytanie: Jaki będzie stopień pozytywnych zmian w aktywności komunikacyjnej osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną po zastosowaniu teatroterapii? Projekt badawczy obejmował zebranie oraz analizę danych o charakterze ilościowym oraz jakościowym, odnoszących się do opinii zawartych w wypowiedziach osób z

² Model Mdt szczegółowo opisuję w pracy: Stefańska A., *Teatroterapia jako metoda kształtowania poczucia godności u osób niepełnosprawnych intelektualnie*. Poznań-Kalisz: Wydawnictwo UAM, 2012, s.144-147.

najbliższego środowiska osób badanych – rodziców bądź opiekunów z placówki. Zakładając w realizacji spektaklu centralność znaczenia własnego wysiłku uczestnika/aktora, jako proponowaną metodę badań wybrałam eksperyment, w którym eksperymentator staje się jednocześnie uczestnikiem wydarzeń.

Umiejętności interpersonalne powiązane z aktywnością komunikacyjną osób badanych przejawiały się w określonych czynnikach obserwowanych w zachowaniach podczas prac nad budowaniem roli i tworzeniem spektaklu, które odnosiły się do komunikacji bezpośredniej twarzą w twarz, zarówno werbalnej, jak i pozawerbalnej. Te czynniki zostały ujęte w notatkach terenowych, a także w usłyszanych i odnotowanych wypowiedziach osób spoza grupy teatroterapeutycznej (rodziców, opiekunów z placówek codziennego pobytu) oraz deklaracjach samych badanych osób (opartych na ustnej formie opracowanego i zastosowanego przeze mnie testu SAK). Przedmiotem badań było również, uznane za przejaw aktywności komunikacyjnej, postrzeganie przez uczestników roli ciała w komunikowaniu się (test Ciało) oraz ich umiejętność aktywnego reagowania pozawerbalnego i uważnego słuchania, których częstość ujawniania się była zaznaczana w arkuszach obserwacji przez uczestniczących w sesjach sędziów kompetentnych. Podobnej analizie poddano w badaniach podejmowanie przez uczestnika roli w dramatycznej grze.

Do udziału w badaniach zaprosiłam dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, podopiecznych Środowiskowego Domu Samopomocy dla Osób Niepełnosprawnych oraz Ośrodka Wsparcia dla Osób Niepełnosprawnych. Z populacji pensjonariuszy tych ośrodków wybrano według schematu losowania wielostopniowego próbę osób poddanych badaniu. Badania prowadziłam na terenie tych placówek. Pomocne w ocenie możliwości uczestniczenia w badaniach były wyniki mieszczące się w jak najniższych granicach na Skali Przystosowania Społecznego Conkeya, Walsha, dostępne w tłumaczeniu i adaptacji W. Pileckiej i D. Wolskiej. Powodem dokonania takiego rozpoznania była konieczność zwrócenia się do osób, które używały języka werbalnego (mówiły) i były w stanie zapamiętać i wypełnić proste zadania, co było istotne z racji ustalania optymalnego zakresu indywidualnych zadań teatralnych i zapewnienia odpowiednich i bezpiecznych dla tych osób warunków udziału w realizacji partytury. W badaniu wzięło w sumie udział 56 osób z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej.

Przeprowadzone badania wykazały, iż wspomaganie podczas teatroterapii określonych umiejętności może zwiększyć aktywność komunikacyjną badanych osób, czyli stopień zaangażowania się w relacje interpersonalne. Najbardziej pozytywne zmiany pod wpływem

teatroterapii wystąpiły w umiejętnościach z zakresu: koncentracji na swoich celach w rozmowie, ekspresyjności rozmowy, zachowania norm społecznych w relacjach interpersonalnych, aktywnego reagowania pozawerbalnego, uwzględniania roli autoprezentacji i odbierania innych (czyli rozpoznania negatywnych emocji) oraz uzyskania kompetencji w dramatycznej grze na poziomie podejmowania roli teatralnej, co oznacza, że dorośli z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym potrafią rozpoznawać cel działania w roli teatralnej i zgodnie z nim samodzielnie realizować go w działaniu scenicznym. W efekcie dokonanych analiz poszczególnych wskaźników aktywności komunikacyjnej, reprezentowanych przez uczestników, okazało się, że wpływ metod opartych na procesie gry, z naciskiem na tok grupowy podczas prób i tworzenie roli, jest jednoznacznie pozytywny. Jednakże wyniki badań są tylko prawdopodobnym odzwierciedleniem opisywanego zjawiska w pozateatralnej rzeczywistości, uzależnionego od wielu społecznych czynników kontekstowych, szczególnie ludzkiej otwartości na tzw. inność.

Będąc świadomą wpływu środowiska (gra teatralna vs sytuacje z życia codziennego) na zachowanie uczestników, wartości podjętych działań badawczych upatruję w:

- Innowacyjności opracowanej przeze mnie monografii, która jest w rodzimej rzeczywistości nową inicjatywą, prezentując w stosunkowo szerokim aspekcie próbę kompleksowego przedstawienia możliwości włączenia teatroterapii w proces wspomagania aktywności komunikacyjnej środowisk dorosłych osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną.
- Uwidocznieniu sposobu w jaki można atrakcyjnie, kreatywnie i skutecznie wspomagać umiejętności interpersonalne dorosłych osób z niepełnosprawnością, które dzięki tym umiejętnościom potrafią w miarę samodzielnie wchodzić w obszar relacji interpersonalnych dotąd zablokowanych lub niedostatecznie sprawdzonych. Ograniczenie lub brak urozmaicenia przeżyć w życiu codziennym osób z niepełnosprawnością intelektualną, nie sprzyja prawidłowemu ich „ujawnianiu” się w sferze kontaktów towarzyskich.
- Stworzeniu sposobności do wywołania refleksji u uczestników badań nad realizowanym spektaklem oraz własnym funkcjonowaniem w roli teatralnej i w codziennej rzeczywistości, co wyrazili w deklaracjach, w reakcjach na zadania teatralne i w zachowaniach potwierdzających możliwość przekraczania swoich ograniczeń w sferze kontaktów społecznych dzięki własnej aktywności komunikacyjnej.

- Propagowaniu poglądu, iż zmiana w terapii nie może dokonać się wbrew osobie usprawnianej, ponad nią i poza nią. Stąd też rozwój aktywności wymaga poszerzania i doskonalenia metod jej wspomaganie w obszarze arteterapii i pedagogiki specjalnej osób dorosłych.

- Wyróżnieniu czynników aktywności komunikacyjnej w największym stopniu sprzyjających refleksji nad opracowaniem kolejnych projektów wspomaganie aktywności komunikacyjnej dorosłych osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną.

- Przyjęciu założeń metodologicznych stanowiących przykład prowadzenia badań eksperymentalnych na polu arteterapii, zwłaszcza teatroterapii, których istotą jest proces wspomaganie aktywności komunikacyjnej w oparciu o wzbogacanie doświadczeń relacyjnych przez granie i przygotowywanie roli teatralnej.

- Przedstawieniu sugestii dotyczących przyszłych badań w zakresie wspomaganie rozwoju dorosłych osób z niepełnosprawnością w procesie teatroterapii.

Zaprezentowane podejście humanistyczno-personalistyczne i wynikające z tego paradygmatu rozumienie teatru, jako procesu i swoistej formy wspierania i wzmacniania kompetencji w zakresie wszelkich form szeroko ujętej komunikacji, może stać się doskonałym narzędziem z jednej strony do weryfikowania aktów ekspresji komunikacyjnej u osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną poprzez działania teatralne, a z drugiej kluczem dla oceny możliwości funkcjonowania inkluzyjnego tych osób w społeczeństwie. Oddziaływania teatralno-terapeutyczne wydają się być najbardziej adekwatną formą terapii wspomagającej kompetencje komunikacyjne, gdyż to właśnie językiem teatru jest szeroko pojęta i wielopłaszczyznowa komunikacja, między innymi poprzez sztukę.

W konsekwencji wyników osiągniętych przez osoby badane, sugestie moje dotyczą spojrzenia na temat aktywności komunikacyjnej jako bardzo interesującego pola dla dalszej eksploracji, ponieważ proponowana koncepcja teatroterapii jako procesu zwiększania aktywności komunikacyjnej, koresponduje z koncepcjami współczesnej pedagogiki specjalnej zdecydowanie wychodzącymi poza medyczny model niepełnosprawności, czyli ujawniania deficytów i likwidacji objawów zaburzeń. Proponowany przeze mnie proces działań teatroterapeutycznych odnosi się do społecznego wymiaru ludzkiej niepełnosprawności, a w szczególności do założeń paradygmatu pozytywnego myślenia, czyli koncentracji na

nieodkrytych możliwościach i umiejętnościach, a nie na zakresie deficytów i zaburzeń³. Te działania stwarzają możliwość wspomagania osobistego potencjału dorosłych osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną i doświadczania przez nich roli własnej aktywności, także wpływającej na kształt teatroterapeutycznych oddziaływań. Podjęte działania badawcze były próbą aktywnego włączenia się w realizowane na świecie teoretyczne i empiryczne analizy, mające potwierdzić istniejący w terapii teatrem potencjał, jako siły mogącej dokonać istotne przeobrażenia. W moim przekonaniu teatroterapia stwarza nową perspektywę w badaniach zdolności przewycięzania przez dorosłych ludzi z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną ograniczeń, jakie nakłada rzeczywistość, również w ujęciu percepcji własnych relacji interpersonalnych. Niniejsza książka adresowana jest do arteterapeutów, pedagogów specjalnych, pedagogów teatru, psychologów, a także artystów zainteresowanych teatroterapią i możliwością jej zastosowania w pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Moje zainteresowania badawcze koncentrują się wokół teatroterapii i jej wykorzystania w procesie wspomagania rozwoju i społecznego aktywizowania osób z niepełnosprawnością intelektualną, szczególnie osób dorosłych. Jednak moja działalność naukowa nie ogranicza się do zagadnień związanych z tą grupą uczestników. Szereg artykułów opublikowanych przeze mnie w czasopiśmie i monografiach wieloautorskich odnosi się do różnorodnych zagadnień związanych z wykorzystaniem w praktyce warsztatowej wybranych ujęć procesu *gry* odnoszących się do edukacji i terapii. Istnieje jednak ich cecha wspólna – wszystkie mają charakter interdyscyplinarny i podkreślają związek arteterapii z pedagogiką specjalną, psychologią oraz nauką o teatrze i o wychowaniu. Można wskazać pewne grupy artykułów układające się w cykl tematów zrealizowanych w wyniku wieloletnich studiów i prowadzonych badań naukowych. Uwidaczniają one trzy zasadnicze obszary problemowe i zarazem obszary moich zainteresowań teoretyczno-badawczych.

Obszar 1. Kształtowanie podmiotowości i poczucia godności osób z niepełnosprawnością intelektualną przy pomocy technik teatroterapii

³ I Obuchowska, *Obecne i nieobecne paradygmaty w pedagogice specjalnej* „Kwartalnik Pedagogiczny” 1987, nr 4, s. 30-33.

Przyjęcie rozumienia procesu tworzenia jako przestrzeni rozwoju poprzez kreację podejmowaną przez osoby z niepełnosprawnością stało się powodem opracowania autorskiego modelu działań teatralno-terapeutycznych, osadzonego w określonym paradygmacie psychopedagogicznym. Zgodnie z tym paradygmatem działania te skupiały się na ekspresji ujawnianej w procesie artystycznym rozwijającym sferę działaniową, w której osoba z niepełnosprawnością intelektualną doświadcza wspólnoty z innymi i zyskuje poczucie własnej godności. Jest to obszar najwcześniejszych moich działań naukowych, podejmowanych jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora, a których dotąd nie zarzuciłam, podejmując kolejne poszukiwania odpowiedzi na pytanie o sposób prowadzenia teatroterapii z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie.

W stałym dążeniu do uszczegółowienia zakresu celów teatroterapii, w tym określenia szans i zagrożeń na tym polu, oraz racjonalnego poszerzania oddziaływań teatroterapeutycznych odpowiednich dla rozwijania określonych sfer funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną na różnych etapach ich życia – dominującym w moich poczynaniach naukowo-badawczych był temat zachowań godnościowych. W ten obszar wpisuje się praca pt. *Teatroterapia jako metoda kształtowania poczucia godności u osób niepełnosprawnych intelektualnie* (Stefańska A.: *Teatroterapia jako metoda kształtowania poczucia godności u osób niepełnosprawnych intelektualnie*. Poznań–Kalisz: Wydawnictwo UAM, 2012, ss.261. ISBN 978-83-62135-61-5). [załącznik 1] Podjęta w tej monografii problematyka koncentruje się wokół procesu teatroterapii młodych osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną, uczestniczących w określonym wymiarze przestrzeni życiowej, jaką jest doświadczanie podejmowania trudnych wyborów moralnych. Zaprezentowałam tam projekt badawczy zmierzający do określenia możliwości wykorzystania działań teatralnych w procesie rozwoju jednego z najważniejszych aspektów poczucia siebie, jakim jest własna godność. Głównym celem badań przedstawionych w pracy była próba zdiagnozowania poczucia godności własnej u młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz wprowadzenie w praktyce opracowanego modelu działań teatralnych, a w konsekwencji sformułowanie wskazówek metodycznych dotyczących działań teatralno-terapeutycznych kształtujących i rozwijających poczucie godności własnej u młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną. Efektem przeprowadzonych badań było sprawdzenie, jak i na ile właściwości terapeutyczne działań teatralnych sprzyjające twórczej ekspresji osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną przyczyniają się do rozwoju ich poczucia godności własnej.

Badania w rozważanym obszarze problemowym dotyczące możliwości i skutków teatroterapii jako przestrzeni do stymulowania indywidualnego wzrostu młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną zachęciły mnie do opublikowania materiału znanego dotąd tylko wąskiemu gronu specjalistów. Z tego powodu narzędzia badawcze, służące do empirycznej weryfikacji wpływu stosowanych działań teatralno-terapeutycznych na zachowania godnościowe młodych uczestników z niepełnosprawnością intelektualną zostały przeze mnie przywołane również w innej w publikacji pt. *Theater Therapy for Young People with Intellectual Disabilities*. (Stefańska A.: *Theater Therapy for Young People with Intellectual Disabilities* „Chowanna” 2015, nr 2, s. 261–274.). [załącznik 2] Dla mnie jako terapeuty i badacza istotnym jest odkrywanie możliwości teatroterapii i weryfikowanie jej przydatności w różnych przestrzeniach życiowych osób z niepełnosprawnością intelektualną (będących w różnym wieku), by tworzyć dzięki temu warunki i możliwości poznania tych ludzi, kiedy ujawniają nam siebie poprzez osobisty przekaz sformułowany w kreacji teatralnej. Dotyczy to uczestników będących na co dzień podopiecznymi różnych instytucji, dla których wyuczona przez lata rola pasywnego odbiorcy jest ograniczeniem uniemożliwiającym działania o podmiotowym charakterze oraz doświadczanie ról dorosłego człowieka. Odnosząc się do tego zagadnienia, wskazuję na teatroterapię jako wyjątkową ofertę skierowaną dla podopiecznych DPS-ów i na znaczenie działań teatralnych w procesie rewalidacji tej grupy uczestników jako propozycji kreatywnego wyjścia z bierności. Powzięte w tym obszarze problemowym przedsięwzięcia badawcze w powiązaniu z moimi doświadczeniami w prowadzeniu warsztatów teatroterapii, zaowocowały opisem form i metod stosowanych podczas sesji teatroterapii osób z niepełnosprawnością intelektualną w różnym stopniu, ze szczególnym uwzględnieniem oceny ważności angażowania się w proces tworzenia, dokonanej przez samych uczestników warsztatów /aktorów. Rozważania związane z tym obszarem badawczym wieńczy refleksja ukazująca przestrzeń teatroterapii jako miejsce czynu podjętego w akcie tworzenia, kiedy Osoba – Aktor – Niepełnosprawny Człowiek staje się jego sprawcą. „Oto będąc sprawcą czynu, człowiek równocześnie spełnia w nim siebie. Spełnia – to znaczy urzeczywistnia, niejako doprowadza do właściwej pełni tę strukturę, która jest dla niego znamieną [...]”⁴.

Podjęte w tym obszarze problemowym kwestie „wzrostu osobistego” dzięki rozwojowo ukierunkowanej teatralnej terapii znalazły swój wyraz zarówno w tezach przedstawionych we wspomnianej monografii *Teatroterapia jako metoda kształtowania poczucia godności u osób*

⁴ K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1994, s. 195-196.

niepełnosprawnych intelektualnie (monografia podoktorska) [załącznik 1], jak i w 9 artykułach, między innymi:

Stefańska A.: *Zadania reżysera w pracy terapeutyczno-teatralnej z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie*. W: W kręgu sztuki i ekspresji dziecka. Rozważania inspirujące. Red. K. Krasoń, B. Mazepa- Domagała. Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 2006, s.336-345. ISBN 83-89032- 46- 5

Stefańska A.: *Człowiek jest dobry: grzech i odmiennosc, czyli o warsztatach teatroterapii osób niepełnosprawnych intelektualnie*. W: Oblicza sztuki dziecka. W poszukiwaniu istoty ekspresji. Red. K. Krasoń, B. Mazepa- Domagała, Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 2007, s.389-400. ISBN 978-83-89032-03-4

Stefańska A.: *Przeciw bierności, czyli o rozwojowym walorze teatroterapii*. W: Bierność społeczna. Red. A. Keplinger. Warszawa: Wydawnictwo Psychologii i Kultury ENETEIA, 2008, s.167-176. ISBN 978-83-85713-98-2

Stefańska A.: *Dramaterapia jako proces nadawania znaczeń przez uczniów z niepełnosprawnością intelektualną*. W: Interakcje komunikacyjne w edukacji z perspektywy sytuacyjności i kontekstowości znaczeń. Red. A. Błachnio, M. Drzewowski, M. Schneider, W. Maliszewski. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008, s.131-146. ISBN 978-83-7441-972-7

Stefańska A.: *Theater Therapy for Young People with Intellectual Disabilities*. „Chowanna” 2015, nr 2, s. 261–274.[załącznik 2]).

Moje zainteresowania naukowe ukierunkowałam w tym obszarze problemowym także na kwestię osiągania dobrostanu psychicznego poprzez kreację artystyczną będącą formą pomocy dzieciom, dorastającej młodzieży i dorosłym z trudnościami w relacjach intra- i interpersonalnych. Zaprosiłam grono pracowników nauki (pedagogów, psychologów), którzy w książce powstałej z mojej inicjatywy i pod moją redakcją (*Arteterapia w wymiarze kreacji... poszukiwania, drogowskazy, refleksje*. Red. A. Stefańska. Poznań – Kalisz: Wydawnictwo UAM, 2012, ss.243. ISBN 978-83-62135-14-1) zaprezentowali swój sposób myślenia o arteterapii i ocenili możliwości jej zastosowań (16 artykułów). Moim zamiarem przy planowaniu tej publikacji było zwrócenie uwagi na aspekt podmiotowy tego rodzaju terapii oraz problematykę aktywności badawczej w wybranych obszarach terapii sztuką jako wkładu w budowanie rodzimej bazy naukowej dotyczącej efektywności jej oddziaływań.

Jeszcze jednym wymiernym efektem działań teatroterapeutycznych na rzecz kształtowania podmiotowości osób z niepełnosprawnością intelektualną jest próba opisanie sposobów, za pomocą których w procesie teatroterapii sam zainteresowany prezentuje lub może zaprezentować własną Osobę, a także ukazanie postępów badawczych w dziedzinie polskiej teatroterapii. Tematykę z tego obszaru przedstawiłam na 10 konferencjach naukowych, w tym w wystąpieniu pt. *Narzędzia badawcze w teatroterapii na przykładzie badań nad poczuciem godności własnej młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną* na Międzynarodowej Konferencji Naukowej ECARTE „Badania naukowe i edukacja w

arteterapii” zorganizowanej przez Uniwersytet Wrocławski i Europejskie Konsorcjum Edukacji Arteterapeutów (Wrocław, 17-19 kwietnia 2008).

Wyniki moich działań badawczych w tym obszarze zauważone zostały za granicą, o czym świadczy ich przywołanie (Stefańska A.: *Using the theatrical activities in the process of developing the sense of dignity at the youth with mental disability of light degree*, “Polish Journal Of Applied Psychology” 2006 nr 1, vol. 4, s. 81-91. PL ISSN 1642-1892) w prestiżowym czasopiśmie *Dramatherapy (Journal of the British Association of Dramatherapists)* w artykule Dana Tomasulo i Andrei Szucs pt. *The ACTing cure: evidence-based group treatment for people with intellectual disabilities* (“Dramatherapy” 2015, vol. 37, s.100-115). [załącznik B]

Problematyka kształtowania podmiotowości i poczucia godności osób z niepełnosprawnością intelektualną przy pomocy technik teatroterapii nadal absorbuje moją uwagę, a w szczególności treści odnoszące się do prawa osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej do bycia sobą w pełni. W 2015 roku zostałam zaproszona do wzięcia udziału w dyskusji panelowej na międzynarodowym seminarium organizowanym przez Instytut im. Jerzego Grotowskiego poświęconemu miejscu teatru tworzonego przez aktorów z niepełnosprawnościami wśród społecznych i artystycznych praktyk performatywnych. W dyskusji przedstawiłam pogląd podkreślający podmiotowy charakter teatroterapii i wartość estetycznego aspektu działań teatralnych dla rozwoju aktorów z niepełnosprawnością intelektualną (International seminar as part of the „More than Theatre”, Instytut im. Jerzego Grotowskiego, Wrocław, 11-12.12.2015). Kontynuując współpracę z Instytutem, w 2016 roku przygotowałam koncepcję i realizację Sesji III pt. *Teatr Podążający Za Osobą* w ramach międzynarodowego projektu „Więcej niż teatr” („More than Theatre”, Instytut im. Jerzego Grotowskiego, Europejska Stolica Kultury, Wrocław, 12-14.04.2016, <http://grotowski-institute.art.pl/projekty/wiecej-niz-teatr-3/>).

Wpisując się w trend tematyczny, obejmujący obszar teatroterapii osób z niepełnosprawnością intelektualną, i odwołując się do wyników badań dotyczących rozwijania umiejętności komunikacyjnych, poszerzyłam obszar penetracji badawczych, podejmując badania dotyczące aktywności komunikacyjnej, jaką ujawniają dorosłe osoby z umiarkowaną niepełnosprawnością w trakcie realizacji wspólnego spektaklu. Od pierwszych prób badawczych podkreślałam znaczenie umiejętności społecznych i relacji interpersonalnych podejmowanych przez teatroterapię dla wszechstronnego procesu rehabilitacji.

Obszar 2. Rola teatru terapeutycznego we wspomaganiu umiejętności interpersonalnych i komunikacyjnych osób niepełnosprawnych intelektualnie z różnych grup wiekowych

Zainteresowanie problematyką teatroterapii osób z trudnościami rozwojowymi narastało i ewaluowało w miarę mojego rozwoju naukowego i ostatecznie skoncentrowało się na znaczeniu dynamiki relacji pomiędzy osobami z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną, podejmującymi pracę nad rolą teatralną, jako sposobności do rozwijania ich umiejętności interpersonalnych. Podczas teatroterapii starałam się tak budować sytuacje sceniczne, aby każda osoba z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną stawała się ich świadomym i aktywnym uczestnikiem. Wielu badaczy zajmujących się zagadnieniem możliwości rozwojowych i przystosowawczych osób z niepełnosprawnością potwierdza, że są one w stanie osiągnąć tym więcej, im szersze i bardziej stymulujące mają możliwości uczestniczenia w życiu społecznym, a ich autonomię można kształtować, rozwijając kompetencje osobiste i społeczne⁵. W podejmowanych przeze mnie (w ramach działalności statutowej) działaniach badawczych, np. w projektach *Terapeutyczny wymiar działań teatralnych, sztuk plastycznych i sztuki muzycznej* (2013-2016), *Sztuka jako komunikat* (2016-2018), a także działaniach dydaktycznych, a szczególnie zaś w tych, które związane są z moją aktywnością szkoleniową (jestem certyfikowanym edukatorem arteterapii w zakresie teatroterapii, posiadam Certyfikat Stowarzyszenia Arteterapeutów Polskich *Kajros* nr 14/2006/2011) [załącznik C], ukazuję teatroterapię skoncentrowaną na dowartościowaniu uczestnika i jego kompetencjach na polu relacji partnerskich. W procesie teatroterapii poszukuję sposobów na ukazanie z perspektywy samego działającego jego osobistych oczekiwań i potrzeb w zakresie kontaktów interpersonalnych. Celem podejmowanych przeze mnie w tym obszarze działań jest pozyskiwanie odpowiedzi na pytania dotyczące terapeutycznej praktyki teatralnej umożliwiającej osobom z umiarkowaną niepełnosprawnością poznanie – poprzez akty improwizacji – różnych możliwości funkcjonowania w interpersonalnej przestrzeni.

W moich działaniach badawczych wykrystalizowała się także kwestia określenia rodzaju metod i form teatru terapeutycznego jako połączonej dramy i performansu, które okazały się najlepsze dla wspierania rozwoju kompetencji interpersonalnych osób z niepełnosprawnością intelektualną i motywowania ich do angażowania się na różnych

⁵ A.Ostrowska, *Kompetencje społeczne osób niepełnosprawnych – bariery dorosłości*. W: *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny*. Na pograniczech pedagogiki specjalnej. Red. K. Rzedzicka, A. Kobylańska. Kraków: „Impuls”, 2003, s.51-60.

poziomach w proces tworzenia teatru. Efektem tych działań stały się, opracowane w tym celu, formy warsztatowe, analizowanie podjętych w nich działań oraz próby opisanie zmian pojawiających się w umiejętnościach uczestników zarówno w sferze niewerbalnej, psychomotorycznej, jak i interpersonalnej, komunikacyjnej.

W ramach obszaru problemowego dotyczącego wspomagania przez teatr społecznych kompetencji osób z niepełnosprawnością intelektualną mieści się również cykl sześciu edycji zajęć teatroterapeutycznych, który opracowałam i realizowałam w latach 2005-2010 wspólnie z Marią Bednarczyk-Antczak w ramach projektu aktywizacji osób niepełnosprawnych (dla podopiecznych z Ośrodków Wsparcia, Szkół Specjalnych, Środowiskowych Domów Samopomocy i DPS-ów z Południowej Wielkopolski) realizowanego dzięki dotacji Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Poznaniu. Opublikowałam doświadczenia wyniesione z pracy warsztatowej przedstawiając ocenę zastosowanych oddziaływań teatroterapeutycznych (Stefańska A.: *Teatr terapeutyczny w procesie aktywizacji osób niepełnosprawnych*. W: Arteterapia jako praktyka oddziaływań artystycznych i terapeutycznych. Ed. E. Józefowski, J. Florczykiewicz. Poznań-Kalisz: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2012, pp.160-181. ISBN 978-83-62135-57-7 [załącznik 4] Poczynione obserwacje wspomnianego cyklu warsztatów teatroterapii wskazują na poprawę określonych zachowań i postaw u uczestników z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, dostrzeganych przez terapeutów – czynnych uczestników tychże cykli. Zdecydowana większość podopiecznych/aktorów oceniła, że sesje były dla nich bardzo ważne.

W kolejnych projektach, organizowanych przeze mnie oraz omawianych w publikacjach i podczas konferencji naukowych, stosując własne metody i inspirując się głównie możliwościami i preferencjami aktora do pracy z ciałem i ruchem, przedstawiałam rozważania dotyczące uwarunkowań procesu tworzenia będącego jednocześnie procesem terapii. Podkreślałam, jakie dla przebiegu procesu społecznej rehabilitacji, czyli osiągnięcia pozytywnych zmian w aktywności interpersonalnej i społecznej osób z niepełnosprawnością intelektualną, ma teatr terapeutyczny (Stefańska A.: *Teatr uwarunkowany Osobą – nie tylko teoretyczne rozważania o pewnej ofercie teatroterapii dla dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Dorośli z niepełnosprawnością intelektualną w labiryntach codzienności*. Red. B. Cytowska. Toruń: Wydawnictwo A. Marszałek, 2011, s. 417-450. ISBN 978-83-7780-200-7). [załącznik 5] Podejmując próbę opisanie i zinterpretowania możliwości działań zespołowych uczestników teatroterapii zgodnie z ideą podmiotowości, staram się stale wskazywać na wartość teatru zamkniętą w sformułowaniu

„skoncentrowany na osobie”. Podążanie teatru za osobą twórcy uczyniłam bowiem w swoich rozważaniach zarówno teoretycznych, jak i badawczych nie tylko głównym wyzwaniem, lecz także medium i celem wszystkich artystycznych oddziaływań teatralnych i arteterapeutycznych. Nieustannie próbuję wyeksponować aspekt relacyjny teatroterapii, i jego implikacje, jakim ostatecznie jest dokonanie możliwych zmian w osobowościowych determinantach uczenia się w miarę rozwoju gry czy w pracy uczestnika/aktora nad spektaklem. Pokazuję także w tym kontekście zdobywanie przez uczestników charakteryzujących się mniejszą sprawnością konkretnych umiejętności. Prowadzą one do uelastycznienia sposobów ich działania i rozwijania życiowych relacji.

Reprezentując stanowisko potwierdzające prakseologiczny wymiar teatroterapii, swoje analizy prowadziłam w obszarze założeń teoretycznych pedagogiki specjalnej, wskazując na praktyczną użyteczność podejmowanych badań. Namysł dotyczący dynamiki zmian, jakie niesie ze sobą proces teatroterapii, dostarczający wskazań o charakterze relacyjnym, zaowocował przygotowaniem narzędzia diagnostycznego w formie obrazków dostosowanych do możliwości percepcyjnych uczestników z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej tak, by ocenić, czy i w jakim stopniu uczestnicy rozróżniają sytuacje w sferze najbliższych, codziennych relacji, a przez to wskazać możliwość podjęcia przez nich określonego typu działań (Stefańska A.: *Opportunities and Implications of Using Drama Therapy in Workshop Activities*. W: *Sociální pedagogika ve světle společenského, institucionálního a individuálního ohrožení*. Red. S. Neslušanová, M. Niklová, E. Jarosz. Brno: Institut mezioborových studií, 2015, s.912-920. (ISBN 978-80-88010-04-3). [załącznik 6] Z powodu braku testów czy skal badających zachowania niewerbalne w toku komunikacji interpersonalnej, które byłyby wystandaryzowane na polskiej populacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, zdecydowałam się na skonstruowanie testu *Ciało w działaniu*, będącego propozycją narzędzia do oceny samowiedzy uczestnika teatroterapii (młodzieży i dorosłych osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną) na temat roli ciała w relacji interpersonalnej (Stefańska A.: *Body That Does Not Get Bored or About Supporting Non-verbal Communication in the Process of Drama Therapy of the Intellectually Disabled*. „New Educational Review” 2015, nr 41(3), s. 231-244). [załącznik 7]

Proces tworzenia jest podstawową wartością i narzędziem terapii ogromnie przydatnym we wspomaganiu rozwoju osób doświadczających wielu sytuacji trudnych komunikacyjnie. Dlatego przyjąłm założenie o wspólnotowym charakterze procesu teatroterapii, którego nie utożsamiłam z grupowym uczestnictwem, lecz z osiągnięciem

jedności i więzi ludzi będących razem w teatralnej relacji. Przedstawiłam w tym celu konkretne oferty teatroterapii, przygotowane dla pobudzania u uczestników pozytywnych zmian. W swojej działalności naukowo-badawczej stale towarzyszyła mi świadomość nadrzędnej roli, jaką w wieloaspektowym procesie wspomaganie rozwoju pełni aktywność własna osoby wspomaganej. Fakt ten implikował kierunki realizowanych warsztatów teatroterapeutycznych i badań empirycznych zorientowanych na wskazanie możliwych rozstrzygnięć praktycznych w określonych środowiskach funkcjonowania osób z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną. Zamysłem moim było nie tyle ukazanie gotowych propozycji, ale próba podpowiedzi, sugestii czy propozycji zastosowania określonych metod i programów umożliwiających usprawnienie funkcjonowania jednostek i grup osób z tym rodzajem utrudnień intelektualnych w ich środowiskach życia. Jednocześnie chciałabym nadmienić, iż we wszelkich moich opracowaniach, odwołując się do koncepcji *holistycznego wspomaganie*, starałam się tak konstruować propozycje oddziaływań arteterapeutycznych, by poprzez proces artystycznego tworzenia akcentować potrzebę indywidualnego zaangażowania na rzecz poprawy jakości relacji międzyludzkich. Zgodnie ze współczesnymi teoretycznymi i praktycznymi założeniami pedagogiki specjalnej w zakresie społecznej rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną coraz bardziej skupiałam się na kwestii rozwijania i wspomaganie tych kompetencji i umiejętności, które umożliwią dorosłym osobom aktywne zaistnienie w obszarze relacji społecznych. Temu celowi służyły ćwiczenia w autoprezentacji w oparciu o nieinstrumentalne doświadczenia teatralne, pozyskiwane w trakcie opracowanych przeze mnie warsztatów teatroterapii (projekt *Żywioty*, Jarocin 2011). Uzyskane rezultaty służyły poszukiwaniu kolejnych możliwości wpływu na umiejętności uczestników prowadzące do zmian w sposobach ich zachowania się. (Stefańska A.: *Społeczny wymiar aktywizującego partnerstwa w arteterapii dorosłych*. W: *Sociální pedagogika v kontextu životních etap člověka*. Red. M. Bargel, jr. E. Janigová, E. Jarosz, M. Jůzl, Brno: Institut mezioborových studií, 2013, s. 945-956. ISBN 978-80-87182-43-7).

[załącznik 8]

Dostrzegam ogromne możliwości wykorzystania teatroterapii w kształtowaniu konstruktywnych wzorców relacji interpersonalnych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Uważam, że za pomocą technik teatroterapeutycznych można wspomagać różne sfery rozwoju osób z niepełnosprawnością intelektualną, szczególnie jeśli w prowadzonych oddziaływaniach wykorzystuje się mocne strony i zasoby tych osób. Egzemplifikacją eksploracji badawczych realizowanych w tym obszarze problemowym są następujące publikacje:

1. Stefańska A.: *Teatroterapia osób z niepełnosprawnością intelektualną – od teoretycznych założeń do empirycznych egzemplifikacji*. W: *Arteterapia .Od rozważań nad teorią do zastosowań praktycznych*. Red. W. Karolak, B. Kaczorowska. Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, 2011, s.193-215. ISBN 978-83-7405-517-80
2. Stefańska A.: *Teatr inwarunkowany Osobą - nie tylko teoretyczne rozważania o pewnej ofercie teatroterapii dla dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Dorośli z niepełnosprawnością intelektualną w labiryntach codzienności*. Red. B. Cytowska. Toruń: Wydawnictwo A. Marszałek, 2011, s.417-450. ISBN 978-83-7780-200-7 [załącznik 5]
3. Stefańska A.: *Teatr terapeutyczny w procesie aktywizacji osób niepełnosprawnych. Kulisy warsztatu*. W: *Arteterapia jako praktyka oddziaływań artystycznych i terapeutycznych*. Red. E. Józefowski, J. Florczykiewicz. Poznań – Kalisz: Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 2012, s.160-181. ISBN 978-83-62135-67-7 [załącznik 4]
4. Stefańska A.: *Stimulating the creative potential of participants of Social Care Houses through the process of theatre therapy*. W: *Dilemata sociální pedagogiky v postmoderním světě*, Red. M. Bargel jr, E. Janigová, E. Jarosz. Brno: Wydawnictwo Institut Mezioborových studií, 2012, s.962-969. ISBN 978-80-87182-27-7
5. Stefańska A.: *Společný wymiar aktywizujícího partnerstwa w arteterapii dorosłych*. W: *Sociální pedagogika v kontextu životních etap člověka*. Red. M. Bargel, jr. E. Janigová, E. Jarosz, M. Jůzl, Brno: Institut Mezioborových studií, 2013, s. 945-956. ISBN 978-80-87182-43-7 [załącznik 8]
6. Stefańska A.: *Teatroterapia w nowoczesnej pracy socjalnej – refleksja praktyczna*. W: *Pedagogika społeczna wobec procesów żywiołowych i zachowań ryzykownych*. Red. M. Walencik, J. Hroncova. Toruń: AKAPIT, 2013, s. 319- 330. ISBN 978-83-63955-17-5
7. Stefańska A.: *Zadania i strategie teatroterapii w pracy psychosocjalnej z osobami niepełnosprawnymi*. W: *Troska o człowieka psychicznie chorego. Wsparcie, Terapia, Ochrona*. Red. A. Dymer. Szczecin: Instytut Medyczny im. Jana Pawła II, 2013, s.521-534. ISBN 978-83-61233-62-6
8. Stefańska A.: *O spektaklu warsztatowym w praktyce psychosocjalnej*. W: *Spektakl jako wydarzenie i doświadczenie*. Red. I. Jajte-Lewkowicz, J. Michałowska, A. Piasecka. Łódź: Wydawnictwo Oficyna, 2013, s. 367-380. ISBN 978-83-62409-33-4
9. Stefańska A.: *Interakcje w teatralnej terapii ... czyli o tym jak proces wspólnego tworzenia może weryfikować umiejętności komunikacyjne*. W: *Wielowymiarowość kompetencji zawodowych i psychospołecznych w pracy z ludźmi*. Red. A. Błachnio, J. Kryza, W. Maliszewski. Piła: Wydawnictwo Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Pile, 2014, s.262-271. ISBN 978-83-62617-27-2
10. Stefańska A.: *Teatroterapia w modelu MDT w obszarach profesjonalnego pomagania w kierunku aktywności komunikacyjnej osób niepełnosprawnych*. W: *Sociální pedagogika ve službě člověku a společnosti*. Red. S. Neslušanová, I. Emmerová, E. Jarosz. Brno: Institut Mezioborových studií, 2014, s. 861-870. ISBN 978-80-88010-01-2
11. Stefańska A.: *Positive impact of drama therapy workshops on development of social skills*, „Kultura i Edukacja”, 2015, nr 2 (108), s.80-94. ISSN 1230-266X [załącznik 9]
12. Stefańska A.: *Body That Does Not Get Bored or About Supporting Non-verbal Communication in the Process of Drama Therapy of the Intellectually Disabled*. „New Educational Review” 2015, nr 41(3), s. 231-244. ISSN 1732-6729 [załącznik 7]
13. Stefańska A.: *Opportunities and Implications of Using Drama Therapy in Workshop Activities*. W: *Sociální pedagogika ve světle společenského, institucionálního a individuálního ohrožení*. Red. S. Neslušanová, M. Niklová, E. Jarosz. Brno: Institut Mezioborových studií, 2015, s. 912-920. ISBN 978-80-88010-04-3 [załącznik 6]

Podjęte w tym obszarze problemowym kwestie kształtowania u uczestników arteterapii kompetencji społecznych i komunikacyjnych znalazły także swój wyraz w kolejnej książce, powstałej z mojej inicjatywy i pod moją redakcją (Stefanska A.: *Arteterapia i twórczość w przestrzeni psychospołecznej*. Poznań – Kalisz: Wydawnictwo Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 2015. ss.194. ISBN 978-83-942403-5-6), opracowanej w ramach realizacji tematu badawczego *W kierunku modelu polskiej arteterapii* (badania w ramach działalności

statutowej). Wspólnym mianownikiem wspomnianego opracowania o charakterze interdyscyplinarnym, zawierającego zróżnicowane pod względem tematycznym teksty, jest nacisk na dobrze zaplanowane interwencje arteterapeutyczne, które w wymierny sposób poprawiają dobrostan osób znajdujących się w szczególnej sytuacji życiowej.

Rezultaty prowadzonych przeze mnie w omawianym obszarze badań i analiz teoretycznych prezentowałam na 11 konferencjach naukowych w kraju i za granicą. Między innymi wygłosiłam referaty: *Społeczny wymiar aktywizującego partnerstwa w arteterapii dorosłych* (V Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu Pedagogika Społeczna w Europie Środkowej „Pedagogika społeczna w kontekście etapów życia człowieka”, Instytut Studiów Interdyscyplinarnych, w Brnie, 18-19.04.2013), *Teatroterapia w obszarach profesjonalnego pomagania, w kierunku aktywności komunikacyjnej osób niepełnosprawnych* (VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu Pedagogika Społeczna w Europie Środkowej „Pedagogika społeczna w służbie jednostce i społeczeństwu – między indywidualizmem a wspólnotowością”, Instytut Studiów Interdyscyplinarnych, w Brnie, 08-09.04.2014), *Opportunities and implications of using drama therapy in workshop activities* (VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu z cyklu Pedagogika Społeczna w Europie Środkowej „Pedagogika społeczna a zagrożenia społeczne, instytucjonalne i indywidualne”, Instytut Studiów Interdyscyplinarnych, w Brnie, 14-15.04.2015), *Aktywność dramatyczna osób niepełnosprawnych intelektualnie a ich aktywność komunikacyjna w świetle badań własnych* (wykład na zaproszenie), *Wykorzystanie Modelu Działań Teatralnych (MDT) w stymulowaniu potencjału twórczego osób z niepełnosprawnością intelektualną* (pokaz warsztatu) (Międzynarodowe Seminarium Naukowe „Теоретические проблемы гуманитарного знания: междисциплинарные и пограничные поля исследований”, Białoruski Uniwersytet Państwowy, Wydział Komunikacji społeczno- kulturowej, Mińsk, 18-23 05.2015), *Teatroterapia w funkcji wspomagania dorosłych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w refleksji nad życiem* (II Konferencja Naukowa z cyklu Wrocławskie spotkania pedagogów specjalnych, pt. „Nic o nas bez nas – osoby z niepełnosprawnościami w drodze ku dorosłości” Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego i Pedagogika Specjalna Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, 25.09.2017).

Obszar 3. Arteterapia w procesie edukacji szkolnej

W tym obszarze badawczym moich wieloletnich poczynań zawodowych znalazła się problematyka miejsca i roli arteterapii w przestrzeni edukacji, jej profilaktycznych

zastosowań w szkole. Z uwagi na własne doświadczenia i zainteresowania, które wiążą się z prowadzeniem zajęć na studiach z zakresu arteterapii, pedagogiki specjalnej, oraz kontakty z placówkami kształcącymi osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim i umiarkowanym, czy też uczestnictwo w stażach zagranicznych, rozpatrywałam wielokrotnie pytanie: jakie jest i jakie może być oczekiwanie środowiska lokalnego (szkoły masowej, specjalnej, świetlic socjoterapeutycznych, centr pomocy) w kwestii wspomagania procesu rewalidacji i działań terapeutycznych czy profilaktycznych metodami arteterapii. Sposób postrzegania arteterapii przez pedagogów w szkole masowej interesował mnie od początku mojej działalności naukowej i determinował również kierunki mojej pracy jako opiekuna Koła Naukowego Młodych Arteterapeutów (od 2007 do obecnie), szczególnie przy współpracy ze środowiskiem lokalnym. Szczególnie interesował mnie dialog, który wpływa na prawidłowy rozwój jednostki i stanowi o jakości porozumienia się między ludźmi. Odnosząc się do dialogu w przestrzeni edukacji i estetycznego wymiaru teatroterapii, zaakcentowałam wpływ dobrej komunikacji interpersonalnej na wypełnianie przez sztukę teatru jej terapeutycznych funkcji (Stefańska A.: *Dialog w przestrzeni estetycznej teatroterapii czyli o tym jak wykorzystać proces gry w rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych*. W: Czy polska szkoła ceni dobrą rozmowę?. Red. W.Heller. Poznań-Kalisz: Wydawnictwo Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 2011, s.107-125. ISBN978-83-62135-28-8 [załącznik 10]

Zamysłem moim w tym obszarze zagadnień było poszukiwanie odpowiedzi na pytania dotyczące profilaktycznego stosowania metod arteterapii w szkole – ukierunkowanych na osłabianie czynników ryzyka w okresie dojrzewania, utrudnienia w komunikacji rówieśniczej, czy na wpływanie na rozwój emocjonalny i społeczny młodego człowieka. Zagadnienie to interesowało mnie z racji potencjału, jaki niesie stosowanie teatroterapii w odniesieniu do dzieci znajdujących się u progu adolescencji, wkraczających w świat bardziej zawiłych kontaktów międzyludzkich (Stefańska A.: *Teatroterapia w procesie podmiotowego doświadczania aktywności komunikacyjnej w fazie późnego dzieciństwa*. „Edukacja Elementarna” 2016, nr 41, s.149-166. ISSN 1896-2327). [załącznik 11]

W perspektywie rysujących się wzmożonych potrzeb realizacji działań profilaktycznych i terapeutycznych w środowisku szkolnym szczególną uwagę zwróciłam na możliwości wpisania warsztatów arteterapeutycznych jako propozycji realizowania przez szkołę funkcji poradniczej w obszarze współpracy dziecka, rodziców i nauczycieli w przewycięzaniu i rozwiązywaniu trudności wychowawczych. Uznałam za niezwykle istotną perspektywę skutecznego działania teatrem w sytuacjach, w których uczeń nie ma zaspokojonych podstawowych potrzeb emocjonalnych, wykazuje braki w kontroli czy samoregulacji

własnych uczuć i w odczytywaniu ich u innych, oraz ma ograniczone umiejętności ekspresji własnej osoby (zarówno w środowisku szkolnym, jak i rodzinnym). Włączając dziedzinę arteterapii do szeroko rozumianego procesu rozwijania bezpiecznego i aktywnego stylu komunikacji w środowisku edukacyjnym, starałam się zwrócić uwagę na możliwości tzw. przestrzeni arteterapeutycznej w szkole jako miejsca, gdzie wzajemne, pozytywne relacje są kształtowane i podtrzymywane przez siłę wspólnego tworzenia, które może być nowoczesnym sposobem zapobiegania negatywnym zachowaniom komunikacyjnym w szkole. Rozważania na ten temat zawarłam m. in. w artykule pt. *Wartość dobrego doświadczenia, czyli o potrzebie i znaczeniu przestrzeni arteterapeutycznej w szkole ponadpodstawowej* (Stefańska A.: *Wartość dobrego doświadczenia, czyli o potrzebie i znaczeniu przestrzeni arteterapeutycznej w szkole ponadpodstawowej*. W: Bezpieczeństwo w perspektywie komunikowania społecznego i jego edukacyjne uwarunkowania. Red. J. Podgórecki, A. Dąbrowska, K. Czerwiński, Toruń: Wydawnictwo A. Marszałek, 2011, s.133-153. ISBN 978-83-7611959-5) [załącznik 12] prezentując z pełnym przekonaniem stanowisko, że działalność profilaktyczna jako jedna z podstawowych form aktywności pedagogicznej jest wpisana w oddziaływania arteterapeutyczne. Propagując miejsce arteterapii w przestrzeni edukacyjnej podkreślałam uwarunkowania jej wprowadzenia. Jeżeli terapia przez sztukę jest częścią oferty szkoły ukierunkowaną na zapobieganie i rozwiązywanie problemów, aby była ona skuteczna, konieczne jest zrozumienie, jaki jest cel takiej interwencji. To z kolei wymaga znajomości specyfiki działań arteterapeutycznych i posiadania określonych kompetencji. Te zagadnienia zostały przez mnie omówione w następujących artykułach:

1. Stefańska A.: *O konieczności prowadzenia warsztatów arteterapeutycznych w szkole średniej*. W: Refleksje o edukacji. O kompetencjach w kształceniu. Red. M. Lewicki. Ostrów Wielkopolski: Wydawnictwo Galeria, 2007, s.110-117. ISBN 937-83-600027-15-3
2. Stefańska A.: *Dialog w przestrzeni estetycznej teatroterapii czyli o tym jak wykorzystać proces gry w rozwijaniu umiejętności komunikacyjnych*. W: Czy polska szkoła ceni dobrą rozmowę? Red. W. Heller. Poznań-Kalisz: Wydawnictwo Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 2011, s.107-125. ISBN978-83-62135-28-8 [załącznik 10]
3. Stefańska A.: *Wartość dobrego doświadczenia, czyli o potrzebie i znaczeniu przestrzeni arteterapeutycznej w szkole ponadpodstawowej*. W: Bezpieczeństwo w perspektywie komunikowania społecznego i jego edukacyjne uwarunkowania. Red. J. Podgórecki, A. Dąbrowska, K. Czerwiński, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011, s.133-153. ISBN 978-83-7611959-5) [załącznik 12]
4. Stefańska A.: *Uprawianie teatru w kontekście amatorskiej aktywności artystycznej i działalności arteterapeutycznej*. W: Arteterapia w wymiarze kreacji... poszukiwania, drogowskazy, refleksje. Red. Anita Stefańska. Poznań- Kalisz: Wydawnictwo Uniwersytet im .A. Mickiewicza w Poznaniu, 2012, s. 113-129. ISBN 978-83-62135-14-1 [załącznik 13]
5. Stefańska A.: *Specjalna oferta szkoły? Czyli warsztaty arteterapeutyczne dla uczniów, rodziców i nauczycieli* W:Komunikacja społeczna w perspektywie dylematów współczesnej edukacji. Red. K. Czerwiński, A. Knocińska, A. Stefańska. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012, s.195-207. ISBN 978-83-7780-318-9

6. Stefańska A.: *Wykorzystanie arteterapii do kształcenia wrażliwości społecznej pedagogów i osób profesjonalnie pomagających* (współautor W. Szulc). W: Aktualne zagadnienia profilaktyki zjawisk socjopatologicznych i jej profesjonalizacja. Red. J. Hrancova, I. Emmerová. Bańska Bystrzyca: Wydawnictwo Belianum Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy, 2014, s.298-304. ISBN 978-80-557-0808-9
7. Stefańska A.: *Możliwości wykorzystania metod arteterapii w rozwijaniu kompetencji miękkich studentów zawodów z misją społeczną*. W: Актуальные проблемы гуманитарного образования. Отв. ред. О.В. Дубровина. Минск: Издательский центр БГУ, 2014, s.164-168. ISBN 978-985-553-238-6
8. Stefańska A.: *Teatroterapia w procesie podmiotowego doświadczania aktywności komunikacyjnej w fazie późnego dzieciństwa*. „Edukacja Elementarna” 2016, nr 41, s.149-166. ISSN 1896-2327 [załącznik 11]

Pozostając w tematyce holistycznych oddziaływań teatru, zainteresowania ukierunkowałam również na problematykę znaczenia teatru amatorskiego w szeroko rozumianym obszarze walki ze stereotypami i uprzedzeniami. Zwracając uwagę na ogromne możliwości, czyli potencjał jaki posiada proces budowania roli teatralnej i korzyści jakie w perspektywie wielokulturowej rzeczywistość szkoły może przynieść osobom zaangażowanym w ten proces, wyeksponowałam zagadnienie tzw. inności. Problem ten rozwinęłam w tekście *Kogo grasz?... wielokulturowość w praktyce teatru – także szkolnego (stymulatory pedagogów)* (2012) ISBN: 978-83-7780-318-9. [załącznik 14]

Jeszcze jednym wymiernym efektem działań, które mogę łączyć z tym obszarem problemowym, było przygotowanie przeze mnie wraz ze współautorami, prof. zw. Eugeniuszem Józefowskim i dr Martą Szabelską-Holeksą, podręcznika akademickiego dla studentów kierunków pedagogicznych, artystycznych i arteterapeutycznych, a także nauczycieli, metodyków, arteterapeutów, pedagogów specjalnych (*O arteterapii, edukacji i sztuce – teksty rozproszone i niepublikowane*. Red. E. Józefowski, A. Stefańska, M. Szabelska-Holeksa, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2012, ISBN 978-83-232-2481-5), gdzie w części pt. *Teatr w przestrzeni zastosowań arteterapeutycznych* zaprezentowałam 19 artykułów⁶ opublikowanych wcześniej przeze mnie w czasopiśmie i monografiach.

⁶ E. Józefowski, A. Stefańska, M. Szabelska-Holeksa, *O arteterapii, edukacji i sztuce – teksty rozproszone i niepublikowane*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012 (Stefańska A., s. od 157- do 338 + 17 kolorowych fotografii dokumentujących autorskie zajęcia z teatroterapii na stronach nienumerowanych : s.339-342): *O konieczności prowadzenia warsztatów arteterapeutycznych w szkole średniej*. W: Refleksje o edukacji. O kompetencjach w kształceniu. Red. M. Lewicki. Ostrów Wielkopolski: Wydawnictwo Galeria, 2007; *Teatr szkolny jako miejsce oddziaływań wychowawczych w procesie dorastania*, w: Kultura organizacyjna szkoły. Red. E. Augustyniak. Kraków: Wydawnictwo Uczelnianych Wydawnictw Naukowo-Dydaktycznych, 2009; *Teatroterapia osób niepełnosprawnych intelektualnie*. W: Arteterapia w edukacji i rozwoju człowieka. Red. M. i T. Siemień. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2008; *Arteterapia a rozwój emocjonalny człowieka*, „Wychowanie na co Dzień”, Toruń, nr 12, 2008; *Kobiety idące do studni czyli historie milczące. Opis zajęć warsztatowych z teatroterapii* (współautor) Sylwia Majcher W: *Terapia w służbie sztuki sztuka w służbie terapii*. Red. A. Kuczyńska, M. Czub. Wrocław: Oficyna Atut, 2011; *Wykorzystanie dramaterapii w budowaniu poczucia godności własnej młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Arteterapia jako dyscyplina akademicka w krajach europejskich*. Uniwersytet Wrocławski w ECARTE. Red. W. Szulc, J. Cylulko,

Celem tego projektu było zebranie rozproszonych i trudno dostępnych tekstów, napisanych i opublikowanych wcześniej, co wynikało z potrzeby zaprezentowania różnych aspektów arteterapii, a w konsekwencji przyczyniło się do postępu w postrzeganiu roli arteterapii i podejmowanych działaniach terapeutycznych.

Z uwagi na podejmowane przeze mnie działania i badawcze i dydaktyczne oraz pełnioną funkcję wydziałowego koordynatora kierunku *Pedagogika, specjalność: edukacja wczesnoszkolna z arteterapią* dostrzegam wartość metod arteterapeutycznych i wprowadzam je do programu nauczania. Wzrost niepożądanych zjawisk zauważanych w społecznych relacjach i komunikacji dzieci, młodzieży i dorosłych skłania do poszukiwania skutecznych metod pokonywania konfliktów, rozwijania empatii i uczenia negocjacji poprzez działania twórcze i arteterapeutyczne.

Wyrazem moich zainteresowań badawczych arteterapią jako dziedziną nauki i praktyki w ujęciu mono-, inter- i multidyscyplinarnym, jak również szeroko rozumianą sztuką jako źródłem spotkań z samym sobą i drugim człowiekiem, było trzykrotne zorganizowanie (jako współorganizator i moderator) w latach 2011, 2012, 2013, konferencji naukowych: „I

M. Furmanowska. Wrocław: Wydawnictwo. Atut, 2010; *Dramaterapia jako proces nadawania znaczeń przez uczniów z niepełnosprawnością intelektualną*. W: Interakcje komunikacyjne w edukacji z perspektywy sytuacyjności i kontekstowości znaczeń. Red. A. Błachnio, M. Drzewowski, M. Schneider, W. Maliszewski. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2008; *Terapeutyczno – rozwojowe funkcje procesu gry. Między dramą, dramaterapią a psychodramą*. W: Wyrazić i odnaleźć siebie czyli o sztuce, ekspresji, edukacji i arteterapii. Red. K. Krasoń, B. Mazepa-Domagala. Katowice- Mysłówice: Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 2008; *Teatroterapia jako antidotum przed odrzuceniem*. „Studia Pedagogiczno-Artystyczne” t.II, Poznań 2002; *Zachować godność, czyli o artystycznym teatrze ludzi niepełnosprawnych umysłowo*. „Wspólne Tematy” nr 10, 2004; *Opis projektu badawczego na przykładzie wybranych spotkań dotyczących realizacji scenki teatralnej pt. „Kłamstwo”*. W: Wymiary ekspresji dziecięcej. Stymulacja - samorealizacja - wsparcie. Red. K. Krasoń, B. Mazepa-Domagala. Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 2005; *Funkcje teatru wobec osób niepełnosprawnych umysłowo*. W: Od teatru do terapii. T I: Między teorią a praktyką. Red. A. Jaworska, M. Nowak i in. Lublin: Rekreacyjny Klub Nieprzetartego Szlaku, 2006; *Pociąg do ekspresji – warsztat arteterapii* (współautor S. Majcher, A. Żukrowska); Koła Naukowe Młodych Arteterapeutów WPA w Kaliszu 2008; *Wybrane zagadnienia terminologii używanej w teatroterapii* „Arteterapia. Terapia sztuką w praktyce”, 2010, cz.1. nr 1; *Teatroterapia osób z niepełnosprawnością intelektualną – od teoretycznych założeń do empirycznych egzemplifikacji*. W: Arteterapia. Od rozważań nad teorią do zastosowań praktycznych. Red. W. Karolak, B. Kaczorowska. Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno- Ekonomicznej w Łodzi, 2010; *Zastosowanie baśni i bajki w arteterapii* „Wspólne tematy” nr 11-12, 2001; *Intuicyjna ekspresja aktorów z niepełnosprawnością jako wartość estetyczna* „Arteterapia. Terapia sztuką w praktyce”, 2010, nr 4; *„Teatr uwarunkowany Osobą” – nie tylko teoretyczne rozważania o pewnej ofercie teatroterapii dla dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną*, W: Dorośli z niepełnosprawnością intelektualną w labiryntach codzienności. Red. B. Cytowska. Toruń: Wydawnictwo. A. Marszałek, 2011; *Przeciw bierności czyli o rozwojowym walorze teatroterapii*. W: Bierność społeczna. Red. A. Keplinger. Warszawa: ENETEIA, 2008.

Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Artystyczna „Arteterapia jako praktyka oddziaływań terapeutycznych”, Wydział Pedagogiczno – Artystyczny UAM, Kalisz (29–30.09.2011), Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Arteterapia w edukacji i biznesie”, Wyższa Szkoła Humanistyczna w Lesznie, PWSZ w Głogowie, Leszno (19.05.2012), I Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu Arteterapia – Sztuka – Edukacja „Arteterapia – zdrowie dzięki sztuce. Człowiek w świecie fizycznym i metafizycznym”, Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa, Poznań (14-15.10.2013). Zainicjowałam i współorganizowałam m.in. I Międzynarodowe Sympozjum Naukowe pod tytułem „Możliwości wykorzystania różnorodności kulturowej w warsztatach rozwoju osobistego” z cyklu Arteterapia w wielokulturowej przestrzeni, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM (08-09.10.2013, Kalisz), którego celem było omówienie zagadnień dotyczących oceny wpływu arteterapeutycznych oddziaływań na rozwój osobisty przy wykorzystaniu różnorodności kulturowej i artystycznej, oraz Międzynarodowe Seminarium Naukowe pt. „Konteksty porozumienia międzykulturowego wobec wyzwań współczesnej sztuki, kultury, edukacji, arteterapii i pracy socjalnej” Wydział Pedagogiczno-Artystyczny UAM (05-07.05.2016, Kalisz), w którym udział wzięli wykładowcy oraz studenci krajowych i zagranicznych uczelni (Białoruś, Francja, Argentyna, Boliwia, Kolumbia, Nikaragua, Peru oraz Arabia Saudyjska). Na tym seminarium zaprezentowałam wyniki badań prowadzonych w latach 2014-2016 wspólnie z prof. Iriną Pantiouk z Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku nad oceną metod wspomaganie podmiotowości i kompetencji komunikacyjnych studentów w kontekście ich rozwoju zawodowego i aktywności wolontariackiej oraz w praktyce arteterapeutycznej.

Do chwili obecnej moje działania zarówno naukowe, jak i dydaktyczne oraz formy pozauczelnianej aktywizacji studentów, wpisują się w założenia programowe przedmiotów arteterapeutycznych, zwiększając możliwość twórczego wpływania na rozwój i umiejętności zawodowe studenta, i zostały docenione przez władze Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego w Kaliszu, co znalazło wyraz w następujących nagrodach:

- 2016 – Nagroda JM Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza indywidualna III st. za osiągnięcia w pracy naukowej
- 2015 – Nagroda JM Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza indywidualna III st. za osiągnięcia w pracy organizacyjnej
- 2014 – Nagroda JM Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza indywidualna III st. za osiągnięcia w pracy naukowej i organizacyjnej
- 2013 – Nagroda JM Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza indywidualna III st. za działalność dydaktyczną
- 2009 – Nagroda JM Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza indywidualna III st. za osiągnięcia w pracy organizacyjnej

W latach 2011-2017 jako koordynatorka (z ramienia Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego UAM w Kaliszu od 2010 do obecnie) współpracy naukowo-badawczej z Wydziałem Humanistycznym (obecna nazwa Komunikacji społeczno-kulturowej) Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego (BGU) w Mińsku zorganizowałam na Wydziale Pedagogiczno -Artystycznym cykl seminariów, wykładów i warsztatów na temat rozwoju form i metod rozwijających kluczowe umiejętności, niezbędnych do udzielania wsparcia psychospołecznego na różnych poziomach edukacji. Te działania korespondowały z celem badań prowadzonych wspólnie z prof. Iriną Pantiouk z BGU w ramach projektu „Zastosowanie metod psychokorekcji w socjalno-pedagogicznej praktyce” (2011-2014) na temat najbardziej efektywnych metod rozwijających u studentów cechy osobowe istotne w życiu zawodowym. Rezultaty naszych dociekań przedstawiłam podczas II Międzynarodowego Seminarium z cyklu „Zastosowanie metod psychokorekcji w socjalno-pedagogicznej praktyce” (Wydział Pedagogiczno-Artystyczny, 09-14.06.2014, Kalisz) wskazując metody oparte na praktycznym działaniu i zorientowane na rozwijanie kompetencji miękkich studenta oraz wspomagające jego samorozwój. W ramach tej współpracy w lutym 2011, w marcu 2014 roku, w maju 2015 oraz kwietniu 2017 roku przebywałam na stażu na Wydziale Komunikacji społeczno-kulturowej (wcześniej Wydział Humanistyczny) Białoruskiego Państwowego Uniwersytetu w Mińsku, gdzie prowadziłam wykłady i warsztaty z zakresu wykorzystania metod arteterapii w pracy z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie (łącznie 66 h). Moja obecność w Mińsku umożliwiła poszerzenie wiedzy na temat metod psychokorekcji z wykorzystaniem różnorodności artystycznej określonego obszaru kulturowego, różnorodności podejść w ekologii człowieka oraz wskazała ich przydatność dla praktyki edukacyjnej i arteterapeutycznej.

Oprócz typowo naukowych aktywności (publikacji, udziału w konferencjach) podejmuję także zadania związane z popularyzacją nauki. W ramach programu Erasmus+ prowadziłam zajęcia dydaktyczne na Uniwersytecie Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy na Słowacji: “Drama therapy in the area of professional help- educational and therapeutic implications” (2014) i “Art-therapy in the rehabilitation of people with disabilities of age 65 plus”(2016). Kontynuując moje działania skoncentrowane na propagowaniu potencjału arteterapii od 2015 roku prowadzę również cykliczne warsztaty Teatroterapii dla studentów pedagogiki i wykładowców Akademii Ignatianum w Krakowie

W ramach działań zawodowych i pełnionych funkcji w Zarządzie Stowarzyszenia Arteterapeutów Polskich *Kajros* (współzałożycielka, przewodnicząca Komisji Certyfikacyjnej) propaguję w środowisku polskich arteterapeutów konieczność dopracowania i przyjęcia standardów ogólnie akceptowanych przez przedstawicieli różnych dyscyplin arteterapii, takich jak: normy opisujące zbiór niezbędnych umiejętności, wiadomości i postaw wymaganych do realizatorów procesu terapeutycznego prowadzonego w oparciu o sztukę, a także określenie warunków i metod oceniania tej działalności. Swoje rozważania na ten temat przedstawiłam w artykule *Teatroterapia osób niepełnosprawnych intelektualnie. Wokół standardów jakości pracy terapeutycznej w porównaniu ze standardami imprez artystycznych* (Stefańska A.: *Teatroterapia osób niepełnosprawnych intelektualnie. Wokół standardów jakości pracy terapeutycznej w porównaniu ze standardami imprez artystycznych*. W: *Arteterapia w edukacji i rozwoju człowieka*. Red. M. i T. Siemież. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2008, s.156-163. ISBN 978-83-89518-86-6) [załącznik 15], w którym starałam się ukazać odrębność metod i działań, twórczych i terapeutycznych, ale i związek między aktywnością twórczą a procesami emocjonalnymi czy poznawczymi. Mocne podstawy standardów arteterapii – uwzględniające szeroki kontekst psychologiczny, pedagogiczny, socjologiczny i teatrologiczny – są niezbędne nie tylko z powodów etycznych, ale i w celu odpowiedniego przygotowania kwalifikacji zawodowych dla profesji arteterapeutów. Troszcząc się o uporządkowanie terminologii teatroterapii w standardach polskiej arteterapii, opracowałam najważniejsze hasła stosowane przez terapeutów teatralnych, które byłyby dostępne szerszemu gronu osób zainteresowanych tą tematyką. W świadomości społecznej bowiem teatr funkcjonuje w konotacji artystycznej, a drama jest traktowana jako jedna z metod pracy w ramach przedmiotów humanistycznych na różnych szczeblach szkolnictwa. Teatroterapia w Polsce w efekcie jej interdyscyplinarnego charakteru podlegała niekontrolowanym przeobrażeniom w swojej terminologii, a obserwowana wieloznaczność terminów przy braku ujednoliconego nazewnictwa prowadziła nierzadko do poczucia zamętu interpretacyjnego w tej dziedzinie. Sytuacja ta skłoniła mnie do uporządkowania terminologii (Stefańska A.: *Wybrane zagadnienia terminologii używanej w teatroterapii*. „Arteterapia. Terapia sztuką w praktyce” 2010, nr 1, cz.1, s.18-21. [załącznik 16]), co zaowocowało wyłonieniem podstawowych haseł, nazewnictwa, które stanowi uporządkowaną bazę wyjściową do podjęcia kolejnych szczegółowych uzupełnień dotyczących terminologii i obszarów zastosowań teatroterapii w pedagogice specjalnej. Temu zagadnieniu służył także artykuł *Program przedmiotu dramoterapia i scenariusze zajęć* opublikowany w wersji polskiej i angielskiej.(Stefańska A.: *Program przedmiotu*

dramoterapia i scenariusze zajęć. W: Arteterapia jako dyscyplina akademicka w krajach europejskich. Uniwersytet Wrocławski w ECARTE. Red. W. Szulc, J. Cylulko, M. Furmanowska. Wrocław: Wydawnictwo. Atut, 2010, s. 105-110. ISBN: 978-83-7432-618-6).

Nie bez znaczenia dla mojego rozwoju naukowo-badawczego były także doświadczenia zawodowe nabyte w ramach współpracy z placówkami kształcenia nauczycieli (m.in. w Warszawie, Poznaniu, Gnieźnie, Kaliszu, Gliwicach), a także współpraca z wieloma radami pedagogicznymi ze Specjalnych Ośrodków Szkolno Wychowawczych, Zespołów Szkół Specjalnych (Rydzyna, Jarocin, Krotoszyn, Ostrów Wlkp, Kalisz, Skierniewice, Wodzisław Śląski, Pleszew), czy z terapeutami, pracownikami ośrodków Centrum Pomocy, oraz rodzicami osób niepełnosprawnych intelektualnie, podejmowana w ramach spotkań szkoleniowo-warsztatowych, których byłam autorką i realizatorką. Moje zainteresowania w zakresie teatroterapii, wskazywanie jej możliwości i ograniczeń na polu wspierania rozwoju umiejętności dialogu ludzi o mniejszej sprawności intelektualnej, rozwijam dzięki stałemu kontaktowi z teoretykami i praktykami dramaterapii i teatroterapii (Stowarzyszenie Arteterapeutów Polskich *Kajros*, North American Drama Therapy Association (NADTA), Polska Szkoła Dramaterapii). [załącznik D]

Od roku 2015 jestem recenzentem czasopisma naukowego „Przegląd Biblioterapeutyczny”(ISSN2391-971X) [załącznik E], który znajduje się na liście czasopism punktowanych MNiSW (część B, poz.1764). Moja współpraca dotyczy artykułów wykraczających poza główny obszar biblioterapii, które odzwierciedlają nowoczesny sposób myślenia o arteterapii i jej interdyscyplinarny charakter.

Ponadto, jako wyróżnienie traktuję fakt powierzenia mi funkcji eksperta, merytorycznie wspierającego Zespół pracowników naukowo-dydaktycznych trzech Wydziałów: Pedagogiki, Psychologii i Socjologii, Lekarskiego i Nauk o Zdrowiu oraz Artystycznego, opracowujących na Uniwersytecie Zielonogórskim interdyscyplinarny, międzynarodowy kierunek studiów *Arteterapia* (w ramach projektu: Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój III .Szkolnictwo Wyższe dla gospodarki i rozwoju) W zakresie wykonanych przez mnie prac (od maja 2018 do końca września 2018 roku) było merytoryczne wsparcie w opracowaniu programu studiów, konsultacje w zakresie efektów kształcenia dla kierunku z uwzględnieniem efektów kształcenia nauczycieli oraz wymiaru i form zajęć, opracowanie sylabusów wiodących dla kierunku przedmiotów, a także opracowanie sylwetki absolwenta kierunku Arteterapia. Wniosłam znaczący wkład w tworzenie nowej specjalności dla kierunku Pedagogika: Arteterapia z twórczą resocjalizacją, będąc zaproszoną do zespołu eksperckiego przy Katedrze Profilaktyki Społecznej i

Resocjalizacji w Instytucie Nauk o Wychowaniu Akademii Ignatianum w Krakowie (2017). Pragnę podkreślić, iż byłam powołana do sporządzenia recenzji zewnętrznej w konkursie zorganizowanym przez Narodowe Centrum Nauki. Udział ten traktuję jako wyróżnienie mojej postawy badawczej oraz docenienie prowadzonych eksploracji. [załącznik F] Szczególnie cenię sobie także fakt powierzenia mi przez Zarząd ECARTE (European Consortium for Arts Therapies Education) funkcji konsultanta merytorycznego w zespole ekspertów przygotowujących 14. Europejską Konferencję ECARTE pod hasłem „Traditions in Transition – New Articulations in The Arts Therapies”, która odbyła się w Krakowie w dniach 13-16.09.2017. [załącznik G] Na tej konferencji wzięłam udział w panelu dyskusyjnym prowadzonym przez dr Paivi-Maria Huatala (Finlandia), członkinię Zarządu ECARTE. Byłam również w grupie polskich organizatorów tej konferencji.

Realizowane przeze mnie obszary problemowe nie zostały zamknięte, a przedstawiony ich zakres w perspektywie czasu uświadomił mi szereg kolejnych zagadnień i wątków problemowych możliwych do rozstrzygnięcia na bazie współpracy pedagogiki specjalnej i arteterapii. Najbliższą przyszłość wiąże z kontynuacją zamierzeń badawczych dotyczących teatroterapii jako dyscypliny akademickiej, wykładanej w uczelni wyższej zgodnie ze standardami wypracowanymi przez ECARTE.

Bibliografia

- Landy R, Montgomery D., *Theater for change. Education, social action and therapy*, Hampshire and New York, Palgrave Macmillan, 2012.
- Obuchowska I., *Obecne i nieobecne paradygmaty w pedagogice specjalnej*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1987, No 4, s.30-33.
- Ostrowska A., *Kompetencje społeczne osób niepełnosprawnych – bariery dorosłości*. W: *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny. Na pograniczach pedagogiki specjalnej*. Red. K. Rzedzicka, A. Kobyłańska. Kraków: „Impuls”, 2003, s.51-60.
- Stefańska A., *Teatroterapia jako metoda kształtowania poczucia godności u osób niepełnosprawnych intelektualnie*. Poznań-Kalisz: Wydawnictwo UAM, 2012, s.144-147.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: Towarzystwo naukowe KUL, 1994, s.195-196.

Anna Stefańska